

Народна банка на
Република Македонија

Влада на
Република Македонија

СТРАТЕГИЈА ЗА ПОТТИКНУВАЊЕ НА СПРАВУВАЊЕТО И ПОДОБРУВАЊЕ НА УПРАВУВАЊЕТО СО НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ КРЕДИТИ

СО ЗАЕДНИЧКИ
НАПОРИ КОН
ПОСТАБИЛНА
ФИНАНСИСКА ИДНИНА

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....2

ФАКТОРИ ШТО ВЛИЈААТ ВРЗ
ПОЈАВАТА И ДИНАМИКАТА НА
НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ
КРЕДИТИ.....3

НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ КРЕДИТИ ВО
БАНКАРСКИОТ СИСТЕМ НА РМ.....8

ПРЕГЛЕД НА ПРЕЗЕМЕНИТЕ
АКТИВНОСТИ ЗА СПРАВУВАЊЕ СО
НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ КРЕДИТИ
.....14

АКТИВНОСТИ И МЕРКИ ШТО БИ
ОВОЗМОЖИЛЕ ПОДОБРУВАЊЕ НА
УПРАВУВАЊЕТО СО
НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ
КРЕДИТИ.....16

Прилог бр. 123

I. ВОВЕД

Оваа стратегија претставува документ чијашто основна цел е да даде придонес кон подобрување на управувањето со нефункционалните кредити¹ од страна на банките. Првенствено, целта на овој документ е да се идентификуваат и да се преземат активности и мерки за подобрување на процесот на наплата на овие побарувања, а посебно да се зајакне правниот и регулаторниот амбиент заради унапредување на деловните практики при прометот со побарувањата.

Нивото и динамиката на нефункционалните кредити, за банките претставуваат соочување со директните последици од остварувањето на кредитниот ризик, првенствено преку растот на сметководствено признатите загуби поради оштетувањето на кредитното портфолио. Тоа доведува до зголемени притисоци врз профитабилноста и следствено, врз капиталната позиција на банките. Негативните ефекти од нефункционалните кредити не носат само потенцијални проблеми од микропрудентен аспект, туку наметнуваат сериозни последици и од макропрудентен аспект. Имено, проблемите со нефункционалните кредити доведуваат до поголема воздржаност на банките од настапот на кредитниот пазар, со што се ограничуваат инвестициите и потрошувачката, а преку нив и растот на бруто домашниот производ. Тоа всушност може да предизвика појава и на негативна спрега, односно поради постоење заемна каузалност, дополнително ограничување на понудата на кредити. Анализите на меѓународен план² водат кон заклучок дека одржувањето на нефункционалните кредити во билансите на банките и долгиот процес на справување со нив, води кон проблем со презадолженост кај корпоративниот сектор (англ. „debt overhang“) и неможност да се намали обемот на задолженоста (т.н. левериџ). Ова дополнително ги ограничува мотивите за инвестирање на приватниот сектор, води кон слаба кредитна побарувачка и тешкотии во отплаќањето на долговите, а сето тоа заедно создава нов притисок врз профитабилноста на банките, врз нивните можности за намалување на нефункционалните средства и крајно врз кредитната понуда.

За одржување здрав банкарски систем, но и за овозможување одржлив кредитен раст со сите последователни ефекти врз динамиката на вкупниот економски раст, од клучно значење е поттикнувањето активности и напори за намалување на обемот на нефункционалните кредити кај банките, вклучително и системски активности што би придонесле за подобрување на вкупниот амбиент за управување со нефункционалните кредити. Поради карактерот на факторите што влијаат врз динамиката на нефункционалните кредити, како и поради поврзаноста на можните мерки и активности што би се презеле за подобрување на управувањето и навременото решавање на нефункционалните кредити, спроведувањето на оваа стратегија наметнува потреба од меѓуинституционална координација и соработка. Меѓународното искуство упатува на заклучок дека при изработката на

¹ Во банкарската регулатива, под нефункционален кредит се подразбира кредит кај кој има ненаплатени побарувања подолго од определен временски период (90 дена) по достасувањето.

² Повеќе детали во материјалот на ММФ од септември 2015 година, насловен како „A Strategy for Resolving Europe’s Problem Loans“ (IMF Staff Discussion Note), достапен на интернет-страницата на ММФ.

националните стратегии за подобрување на управувањето со нефункционалните побарувања, предложените мерки и активности треба да се насочени кон три клучни елементи: (1) зајакната и поефикасна супервизорска функција врз банките, (2) реформи во правниот систем (стечајни постапки, систем за присилна наплата, прописи поврзани со воспоставување и извршување залог, даночна регулатива, банкарски прописи, договорно право итн.) и (3) овозможување услови за појава и развој на пазар на нефункционални побарувања. Независно од ова, спроведувањето на какви било мерки или активности за подобрување на управувањето со нефункционалните побарувања и намалување на нивниот обем во билансите на банките, како неопходен предуслов бара водење здрави економски политики коишто постојано ќе ја одржуваат општата макроекономска рамнотежа и ќе обезбедат стабилно окружување на економските субјекти. Покрај тоа, нефункционалните кредити се еден вид последица и од деловното однесување на банките, односно од донесените (не)правилни инвестициски одлуки од страна на нивното раководство. Оттука, какви било стратегии не би дале долгорочни ефекти, доколку самите банки не чувствуваат потреба за унапредување на работењето и за зголемување на интерниот капацитет, особено во поглед на управувањето со кредитниот ризик и корпоративното управување.

Во продолжение од стратегијата се дава преглед на клучните фактори што влијаат врз динамиката на нефункционалните кредити, како и врз ограничувањето на можностите за управување со нефункционалните кредити кај банките или врз нивното долго задржување, краток опис на состојбата на нефункционалните кредити во домашниот банкарски систем и преглед на законските решенија усвоени досега за олеснување на постапката за воспоставување и извршување залог, присилната наплата на достасаните побарувања, воведувањето електронска форма при комуницирањето со надлежните институции, како и на соодветните интервенции во подзаконската регулатива што е во надлежност на Народната банка. Стратегијата завршува со можни мерки и активности што би требало да придонесат за квалитативно подобрување на процесот на управување со нефункционалните кредити.

II. ФАКТОРИ ШТО ВЛИЈААТ ВРЗ ПОЈАВАТА И ДИНАМИКАТА НА НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ КРЕДИТИ

Појавата и динамиката на нефункционалните кредити и управувањето со нив, зависат од низа фактори и околности, чиешто влијание е сложено и повеќедимензионално. Ваквите фактори можат да се групираат во пет општи категории:

1) Економски фактори. Станува збор за фактори од макроекономска и/или микроекономска природа коишто самите по себе не можат да го намалат нивото на нефункционалните кредити кај банките, меѓутоа без нив речиси е невозможно спроведувањето какви било активности за намалување на обемот на

нефункционалните кредити да даде позначајни резултати. Нестабилното макроекономско окружување или постоењето негативни очекувања кај економските субјекти, можат да претставуваат значајна кочница за реструктурирање на портфолијата на нефункционални кредити на банките, но и за кредитниот раст како важен елемент за намалување на релативната големина на нефункционалните кредити. Во овој контекст посебно е важно постоењето услови за остварување одржлив економски раст, одржувањето стабилна и предвидлива инфлација, профитабилното работење на корпоративниот сектор, растот на расположливиот доход на населението, поволни движења на пазарот на недвижен имот, поволни движења на пазарот на работа сила, одржливоста на екстерната рамнотежа на економијата итн. Покрај тоа, во оваа група се и факторите поврзани со квалитетот на управувањето во корпоративниот сектор, степенот на конкурентноста и иновативноста на домашните претпријатија и перспективите за истражување и развој.

2) Фактори поврзани со функционирањето и ефикасноста на правниот систем. Постојењето ефикасен правен систем, сублимиран преку почитување на принципот за владеење на правото, претставува исклучително важен фактор што влијае врз деловниот амбиент и врз големината на ресурсите што економските субјекти треба да ги ангажираат заради правна заштита, решавање спорови и/или извршување на одлуките³. Имено, ефикасен правен и судски систем обезбедуваат ефикасно спроведување на склучените договори, што претставува суштински предуслов за постоење и развој на домашниот кредитен пазар, а со тоа и на домашниот финансиски систем, со што директно се придонесува и за одржлив економски раст. Речиси сите елементи што го формираат правниот систем на некоја земја можат да имаат директно или индиректно влијание врз квалитетот на управувањето со нефункционалните кредити од страна на банките. Сепак, особено се истакнува ефикасноста на судскиот систем (како на пример, флексибилна регулаторна рамка за стечај и стечајни постапки, за воспоставување и извршување залог, рационализација на процедурите, соодветни трошоци за извршувањето), постоењето ефикасни вонсудски механизми за реструктурирање на нефункционален клиент, обезбедувањето усогласено и квалитетно законодавство од граѓанската сфера, особено на облигационите односи. Токму различните правни облици на преносот на нефункционалните побарувања (продажба, отстапување на побарување, факторинг и сл.), втемелени во одредбите од облигационото право, претставуваат еден од основните механизми преку кои банките би можеле да ги

³Повеќе детали за значењето на правниот систем за деловната клима и за предусловите што ги создава ефикасен и ефективен правен систем за одржлив економски раст може да се видат во извештаите на Светската банка од серијата „Дуинг бизнис“ за 2015 и 2016 година. За илустрација, во извештајот од 2016 година, во сегментот извршување договори (англ. „enforcing contracts“) за првпат е конструиран индекс за квалитетот на судските процеси, којшто јасно демонстрира позитивна корелација меѓу висината на овој индекс и нивото на развиеност на земјите изразено преку доходот по глава на жител. Заклучокот од анализата е дека колку некоја земја има подобар квалитет на судскиот систем и применува подобри судски практики, толку повеќе може да смета на побрзо и поефтино извршување на договорите.

„решаваат“ ваквите побарувања и на комерцијална основа да ги отстрануваат од своите биланси.

3) Фактори поврзани со регулативата за работење на банките и вршењето на супервизорскиот процес. Оваа група фактори главно се однесува на различните регулаторни правила за банките, пред сè во однос на процесот на управувањето со ризиците, а особено со кредитниот ризик, сметководствените политики, почитувањето на барањата за обелоденување информации, техниките за вреднување на обезбедувањата за изложеностите, третманот на реструктурирањето на побарувањата, потребата од почитување на прописите за заштита на правата на кредитокорисниците, чување банкарска тајна или заштита на личните податоци во случаи кога се пренесуваат побарувањата кон трето лице итн. Посебно место во оваа група фактори има и квалитетот на супервизорскиот процес, бидејќи квалитетната и независна супервизорска функција е битен фактор за навременото и објективното препознавање, признавање и соодветно резервирање на нефункционалните кредити.

4) Фактори поврзани со развојот и функционирањето на пазарот за нефункционални побарувања. Во оваа група можат да се вклучат сите фактори што директно или индиректно претставуваат ограничување на развојот и функционалноста на секундарниот пазар со побарувањата, а првенствено со нефункционалните кредити. Ваквите ограничувања обично се одразуваат на нивото на трансакциските трошоци потребни да се склучи определена трансакција или на трошоците што се потребни за да се добијат информации релевантни за одлучување, што го ограничува прометот и ликвидноста на определен пазар. Исто така, тие можат да го ограничат и функционирањето на пазарот, доколку на пример не постои механизам за пазарно формирање на цените или отсуствува соодветна референтна каматна стапка што би се сметала како т.н. „безризична“ стапка на принос.

Во поглед на пазарот на нефункционалните побарувања на банките, постоењето на пазарните фрикции најмногу се поврзува со неподготвеноста на банките да прифатат отуѓување на нефункционалните побарувања по цена што би се постигнала на отворен пазар, бидејќи ќе се соочат со реалните загуби од одлуките за кредитирање донесени во минатото. Со други зборови, постојат значајни разлики во очекувањата на банките како продавачи и на потенцијалните купувачи (инвеститорите) во поглед на пазарната вредност на нефункционалните средства. На овој начин се формира т.н. јаз во цената (англ. „pricing gap“) меѓу банките и потенцијалните инвеститори.

Од аспект на управувањето со нефункционалните кредити и можноста за склучување трансакции со овие кредити, особено важен фактор е правната рамка

од сферата на облигационите односи⁴, како вообичаен извор на правни основи за трансакции со побарувања, вклучително и на нефункционалните кредити.

Во контекст на продажбата на побарувањата и општо на спроведувањето на кредитниот процес, посебно внимание заслужуваат прописите од областа на процената. Исклучително е важно банките да имаат дефинирани политики за процена (вреднување) на обезбедувањата, и тоа имајќи ги предвид разликите во типовите на имоти што се прифаќаат како обезбедување. Покрај тоа, потребно е да се располага и со соодветен контролен механизам и капацитет за независна оценка, како и ревидирање на методологиите коишто ги користат нивните овластени проценители особено заради почитување на меѓународните и европските стандарди за проценка. Препораките на Европската централна банка⁵ се проценките на вредностите на средствата (вклучително и на недвижниот имот) да не се засновани исклучиво на методот на трошок за замена (како што е случајот со Република Македонија), туку колку што може повеќе да се употребуваат пристапот на дисконтирани парични текови (англ. Discounted cash-flow approach) и пазарниот пристап (англ. Market comparable approach).

Заради поттикнување на појавата на пазарни учесници што би биле подготвени да купуваат нефункционални побарувања, потребно е да постои добра правна рамка во поглед на основањето и работење на специјализираните инвестициски фондови, пред сè поради фактот што немаат својство на право лице, па од тоа произлегуваат и одредени даночни погодности. Одредена форма на пазарни фрикции може да постои и поради недоречени прописи од доменот на издавањето хартии од вредност или неусогласеност на ваквите прописи со законодавството за трговските друштва.

Тесно поврзано прашање во овој контекст е и транспарентниот даночен третман на прометот со побарувањата, односно потребата концизно и недвосмислено да биде уредено (не)оданочувањето на прометот со побарувањата, независно од субјектите што го прават прометот. На тој начин би се избегнале различни толкувања меѓу даночните обврзници (банките, но и другите заинтересирани субјекти) околу даночните последици од трансакциите со побарувањата, што може да биде потенцијална пречка за склучување вакви трансакции.

5) Фактори поврзани со интерниот капацитет на банките за управување со нефункционалните кредити⁶. Овие фактори се поврзуваат не само со процесот на управување со нефункционалните кредити, туку имаат и поширок опфат и се

⁴ Во домашниот правен поредок, тоа е Законот за облигационите односи според кој, отстапувањето или продажбата на побарувањата, вклучително и на нефункционалните кредити на банките, не е ограничена и според досегашните искуства овој закон не претставува пречка за склучување вакви трансакции. Нефункционално побарување може да се пренесе на друго лице, без притоа да се бара согласност од должникот. Со склучувањето на договорот (договор за отстапување побарување или договор за продажба на побарување) помеѓу банката како изворен доверител и третото лице – купувач, побарувањето на банката, вклучувајќи ги и споредните права што го следат (правото на првенствена наплата, хипотеката, залогот, правата на камата, договорната казна и слично) преминуваат на купувачот.

⁵ Достапни во точка 7.4. од „Draft Guidance to banks on non-performing loans“, ЕЦБ септември 2016.

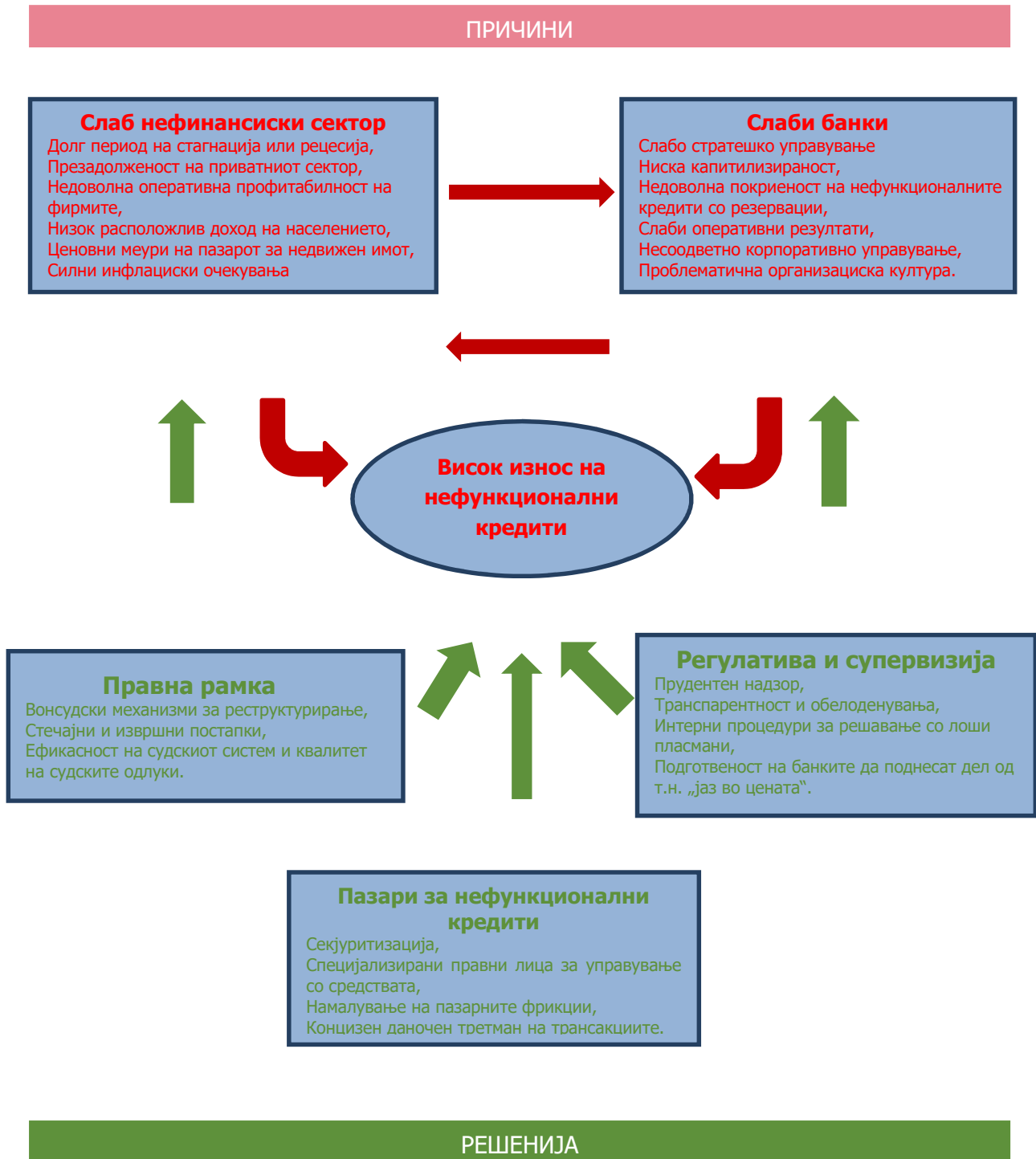
⁶ Објаснување на процесите за управување со нефункционалните кредити во банка може да се најдат во: „Draft guidance to banks on non-performing loans“, Европска централна банка, септември 2016 година.

однесуваат и на другите фази од животниот циклус на изложеностите, пред тие да добијат нефункционален статус. Оттука, оваа група фактори индиректно го отсликува квалитетот на корпоративното управување во банките, што во крајна линија се сведува на тоа дали и во кој обем раководството на банките успева да создава економски профит⁷ од работењето на банката. Со оглед на фактот што нефункционалните кредити всушност се „производ“ на квалитетот на севкупниот кредитен процес, од особено значење е добро конципираната кредитна политика на банката, како и добро поставените стандарди за кредитна анализа на клиентите. Кредитната анализа вообичаено е фокусирана на оценка на кредитната способност на клиентот, оценка на квалитетот и вредноста на обезбедувањето, одлучување околу примената на т.н. заштитни клаузули и историјата на клиентот во поглед на намирувањето на обврските. Анализата на способноста на раководниот тим на корпоративниот клиент за спроведување на неговите планови е особено важна при оцената на карактерот на клиентот и претставува појдовна основа за проценка на изложеноста на банката на ризик од неетичко однесување на клиентот, што исто така може да биде важна детерминанта на движењето на нефункционалните кредити. Како важен фактор во рамките на оваа група може да се истакне и потребата од постоењето на стратегија на ниво на банките за управување со нефункционалните изложености и/или клиенти. Во рамките на стратегијата би се поставиле стратешките цели за намалување на износот на нефункционалните кредити во разумно определен временски рок, вклучително и подобрување на системот за нивно рано воочување, брзо признавање и покривање со резервации, како и соодветни оперативни планови за постигнување на стратешки поставените цели. Секако исклучително е важно квалитетното вршење на супервизорската функција, којашто е клучен предуслов за спречување и/или намалување на моралниот hazard и зголемување на одговорноста на управувачките структури на банките за донесените одлуки.

Меѓузависноста и испреплетеноста на овие фактори, во една усогласена целина на причини за појава на нефункционалните кредити и можни решенија, би можело шематски да се прикаже на следниов начин⁸:

⁷ Економскиот профит е различен концепт од сметководствениот профит и во основа ги има предвид опортунитетните трошоци на акционерите на банките. За да може една банка да создава вредност за своите акционери, потребно е нејзиниот сметководствен профит да биде најмалку идентичен со стапката на бараниот принос од страна на акционерите.

⁸ Приспособено според „A strategy for resolving Europe’s problem loans“, IMF Staff Discussion note, септември 2015.

III. НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ КРЕДИТИ ВО БАНКАРСКИОТ СИСТЕМ НА РМ

Зголемувањето на нефункционалните кредити во билансите на банките претставува еден од поважните предизвици со кој се соочија повеќето европски земји во периодот по глобалната финансиска криза и особено со појавата на должничките проблеми на некои од земјите членки на еврозоната. Овој проблем беше поизразен во земјите од Централна, Источна и Југоисточна Европа, каде што нефункционалните кредити забележаа значително зголемување во посткризниот

период⁹. Рецесиите со кои се соочија овие земји, како последица на глобалната финансиска криза и кризата со јавните финансии на некои од земјите членки на еврозоната и последиците од овие неповолни макроекономски движења врз способноста на реалниот сектор да ги отплаќа своите долгови, претставуваа клучен двигател на растот на нефункционалните кредити. Исто така, високиот и неодржлив кредитен раст присутен кај поголем број земји пред кризата имаше соодветно влијание врз растот на нефункционалните кредити. Кај некои земји растот на нефункционалните кредити беше последица и на промените во вредноста на нивните домашни валути (депрецијација) во однос на еврото или швајцарскиот франк, што во услови на значително присуство на кредитирањето со валутна компонента, предизвика остварување на индиректниот кредитен ризик. Покрај ова, капацитетот на банките за управување со нефункционалните кредити и степенот на развиеност на локалните пазари за промет со побарувањата, претставуваат важни фактори што можат да предизвикаат значителни разлики во обемот, растот и постојаното одржување на нивото (англ. „persistence“) на нефункционалните кредити кај одделните земји. Меѓу одделните земји постојат и други разлики, како на пример во дефинирањето на нефункционалните кредити, во расположливите механизми за нивно „решавање“, во правниот систем, во даночниот третман на трансакциите со нефункционалните кредити итн. Ваквите разлики во одредена мера ја отежнуваат суштинската споредба меѓу земјите од аспект на справувањето на нивните институции со нефункционалните кредити, како и од аспект на користењето унифициран „рецепт“ за справување со обемот на нефункционалните кредити. Ова значи дека конкретните чекори што се потребни за зголемување на капацитетот за справување со нефункционалните кредити било на банкарските системи во целина, било кај поединечните банки, претставуваат специфичност за секоја земја.

Во периодот од 2008 година до 2014 година учеството на нефункционалните кредити во банкарскиот систем на Република Македонија растеше побавно во споредба со другите земји од Централна, Источна или Југоисточна Европа¹⁰. Битен фактор за тоа беше фактот што кредитниот раст во Република Македонија во периодот пред глобалната криза беше двоцифрен само во релативно краток период и далеку помал во споредба со другите земји. Токму ова, заедно со релативно добрата покриеност на нефункционалните кредити со исправката на вредноста, претставуваа главните причини поради кои глобалната финансиска криза и ефектите од неа за забавувањето на економската активност, за македонските банки не претставуваа толку изразен проблем како во некои други земји¹¹. Како причини

⁹ Повеќе детали во материјалот на ММФ од септември 2015 година, насловен како „A Strategy for Resolving Europe’s Problem Loans“ (IMF Staff Discussion Note), достапен на интернет-страницата на ММФ.

¹⁰ Споредбата по земји за учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити е достапна во материјалот на ММФ од септември 2015 година, насловен како „A Strategy for Resolving Europe’s Problem Loans“ (IMF Staff Discussion Note), достапен на интернет-страницата на ММФ.

¹¹ Во Република Македонија, учеството на нефункционалните кредити на крајот од 2008 година изнесуваше 6,8% а на крајот од 2014 година изнесуваше 11,4%. Точно една половина од растот на учеството на нефункционалните во вкупните кредити се случи во 2009 година како првичен ефект од глобалната економска криза. За илустрација, во дел од соседните земји учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити на крајот од 2014 година беше над 30% во Грција, над 20% во Албанија и Србија и околу 17% во Бугарија. Кај сите наведени земји,

поради кои учеството на нефункционалните кредити не забележа силен раст како во повеќето земји од непосредното окружување, може да се наведат:

- поголемата конзервативност на банките при настапот на кредитниот пазар, делумно поради построгите супервизорски стандарди за признавање и депривирање на нефункционалните кредити на банките во периодот од 2008 година до 2013 година¹², но и поради построгите регулаторни барања за резервирање на редовното кредитно портфолио,
- претпазливоста на банките при сметководственото признавање на загубите за кредитен ризик,
- релативно добрите макроекономски движења во овој период,
- минималното користење на евтините извори на финансирање од странски матични субјекти во швајцарски франци и следствено, речиси отсуството на кредитирање (особено на населението) во швајцарски франци,
- изразените склоности на банките за располагање со ликвидни финансиски инструменти,
- подобрувањата на показателите од пазарот на трудот коишто придонесоа за подобрување на кредитоспособноста на населението.

Како дополнителен фактор што придонесе за помало ниво на нефункционалните кредити во банкарскиот систем на Република Македонија, во споредба со другите земји од Југоисточна Европа, може да се истакне и ефикасноста на постапката за извршување по спроведувањето на системската реформа од 2005 година¹³. Така, еден дел од зголемувањето на нефункционалните кредити во банкарскиот систем на Република Македонија всушност беше апсорбиран преку зголемувањето на

зголемувањето на ова учество, во споредба со 2008 година се мери во пати. Извор: материјалот на ММФ од септември 2015 година, насловен како „A Strategy for Resolving Europe’s Problem Loans“ (IMF Staff Discussion Note), достапен на интернет-страницата на ММФ.

¹² Во периодот до декември 2013 година важеше Одлуката за управување со кредитниот ризик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 17/08, 31/09, 91/11 и 127/12), чишто одредби беа построги во поглед на напуштањето на нефункционалниот статус, во споредба со периодот по декември 2013 година. Имено, класификацијата според нивото на кредитниот ризик дотогаш беше за индивидуален клиент наместо по одделна кредитна партија како што беше по 2013 година и за да може определен клиент да го напушти нефункционалниот статус, беше потребно да ги исплати сите достасани изложености кај банката. Оттука, по 2014 година промените во регулативната рамка за управување со кредитниот ризик што се однесуваа на класификацијата по одделна партија, наместо по одделен клиент и следствено, примената на овој систем за излегувањето на изложеностите од нефункционален статус, може да придонесе за понизок раст и помал вкупен обем на нефункционалните кредити во Република Македонија, во споредба со земјите што го задржале или што во меѓувреме воспоставиле систем на класификација на изложеностите по одделен клиент (како што е случајот со земјите членки на ЕУ).

¹³ Главната карактеристика на оваа реформа беше пренесувањето на извршната постапка од судовите кај професионални извршители. Поточно, беа поставени законски основи извршителите да одлучуваат за преземањето на сите потребни извршни дејствија заради успешно и брзо остварување на правото воспоставено со извршната исправа, процесот на извршување да го спроведуваат самостојно и независно, но и вградување соодветен економски поттик за спроведување на дејствијата (во вид на можност за наплата на трошоците по тарифа).

износот на преземените средства за ненаплатени кредити од страна на банките. Во периодот по 2013 година, преземањето на средствата од страна на банките заради ненаплатливост на кредитите беше малку послабо, главно поради промените во регулаторниот третман на ваквите средства. Имено, во 2013 година се вовеле обврска за задолжително оштетување во висина од 20% годишно од проценетата вредност на преземените средства и неможност ослободената исправка од „наплатеното“ побарување да се прикаже како приход (туку како ревалоризациска резерва). На овој начин Народната банка го поттикна процесот на побрзо продавање на преземиот имот од страна на банките.

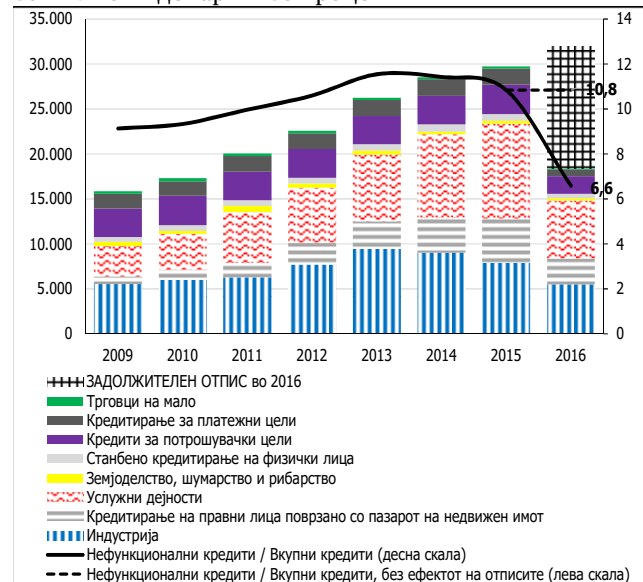
Меѓутоа, карактеристика на нефункционалните кредити во РМ е постојаноста на нивното ниво (англ. „persistence“). Долгиот период на задржување на нефункционалните кредити во билансите на банките претставува сигнал дека постои простор за подобрување, и тоа како на процесот на управување со нефункционалните побарувања и воопшто со кредитниот ризик, така и на општиот амбиент во кој банките како доверители ги остваруваат своите права, главно преку избегнување на оние решенија коишто се покажале како неефективни, неефикасни, непрецизни или застарени. Оттука, Народната банка воочувајќи ја неиницијативноста на банките во поглед на управувањето со нефункционалните кредити, преку регулаторен акт¹⁴ вовеле обврска за задолжителен сметководствен отпис

на оние нефункционални побарувања на банките коишто повеќе од две години се целосно покриени со исправка на вредноста (сметководствен отпис). Оваа мерка почна да се применува од 1.1.2016 година и како последица од неа, до крајот на 2016 година, од билансите на банките беа отстранети околу 42% од нефункционалните кредити. Како резултат на оваа мерка, на крајот од 2016 година, забележително се намали учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити (6,6%, наспроти 10,8% без ефектот на отпишаните побарувања)¹⁵. Воедно, ова ги потврди

Графикон бр. 1

Износ и структура на нефункционалните кредити на банките кон нефинансиските лица

во милиони денари и во проценти

Извор: Народната банка, врз основа на податоците доставени од страна на банките во Кредитниот регистар.

¹⁴Измени и дополнувања на Одлуката за управување со кредитниот ризик, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 223/15.

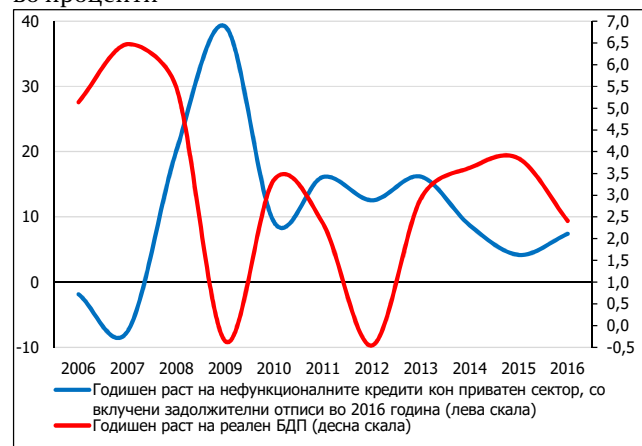
¹⁵Анализирано по сектори, на крајот од 2016 година учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити за нефинансиски правни лица изнесува 9,9% (без ефектот на задолжителните отписи, 15,6%), а на населението 2,6% (без ефектот на отписите, 4,9%).

показателите до кои дојде Народната банка преку претходно направените анализи за постојаноста во одржувањето на нивото на нефункционалните кредити кај домашните банки (утврдена висока самоодржливост на овие кредити)¹⁶. Оваа мерка делумно може да се поткрепи и со фактот што сметководствениот третман на целосно резервираните кредити (особено кај оние изложености за кои немаат воспоставено обезбедување или имаат обезбедување, но тоа не е задоволително од аспект на вредноста и/или другите карактеристики) кај домашните банки покажува значајни разлики, во споредба со банките од поразвиените земји, коишто вообичаено, во релативно краток временски период вршат целосно резервирање и/или депризнавање од билансот на состојба. Оттука, со спроведувањето на оваа мерка се придонесе и за подобра споредливост на учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити на македонскиот банкарски систем со истиот показател за други земји. Ваквиот „задолжителен“ отпис не значи суштинско намалување на обемот на нефункционалните кредити (во смисла на разрешување на оперативните или финансиските проблеми кај должникот), ниту подобрување во процесот на управување со кредитниот ризик од страна на банките, но ги подобрува показателите за квалитетот на кредитното портфолио на банките.

Во периодот пред глобалната финансиска криза па сè до 2010 година се забележува силна корелација меѓу промената на нефункционалните кредити и реалниот економски раст, додека во периодот од 2011 година до 2014 година, оваа поврзаност на движењата ослабува¹⁷. Ова укажува на важна улога и на идиосинкратичните фактори при остварувањето на кредитниот ризик, за сметка на влијанието на факторите за

Графикон бр. 2

Стапка на промена на нефункционалните кредити на банките и на реален раст на БДП во проценти

Извор: Народната банка, врз основа на податоците доставени од страна на банките во Кредитниот регистар и Државниот завод за статистика

¹⁶Еден од нив е податокот дека кај повеќе од половината од нефункционалните кредити (заклучно со јуни 2014 година), првично договорниот датум на достасување на кредитите е изминат, што укажува дека се работи за кредити коишто биле одобрени во минатото и кои и по достасувањето, иако не се наплатени, уште долго време се чуваат во билансите на банките. Повеќе за овие индикатори како и за структурните обележја на нефункционалните кредити на банките, може да се видат кај Васков (октомври 2015) „Ниво на концентрација и структурни карактеристики на нефункционалните кредити во банкарскиот систем на Република Македонија“, достапно на интернет страната на [НБРМ \[http://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-nivo_na_kontsientratsija_i_strukturni_karakteristiki_na_niefunksionalnitie_krediti_vo_bankarskiot_sistiem_na_riepublika_makedonija.nsp.x\]\(http://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-nivo_na_kontsientratsija_i_strukturni_karakteristiki_na_niefunksionalnitie_krediti_vo_bankarskiot_sistiem_na_riepublika_makedonija.nsp.x\)](http://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-nivo_na_kontsientratsija_i_strukturni_karakteristiki_na_niefunksionalnitie_krediti_vo_bankarskiot_sistiem_na_riepublika_makedonija.nsp.x).

¹⁷ За илустрација, коефициентот на корелација меѓу стапката на промена на БДП и стапката на промена на нефункционалните кредити, пресметана со годишна серија на податоци за периодот 2006 година до 2016 година изнесува -0,66, додека за периодот 2011 година – 2016 година, изнесува -0,38, што укажува на слабеење на врската меѓу динамиката на нефункционалните кредити на банките и на БДП. Треба да се нагласи дека корелацијата самата по себе не значи каузалност меѓу овие две варијабли и нејзиното утврдување подразбира спроведување на покомплексни анализи што се надвор од опфатот на овој материјал.

економската активност при одредувањето на обемот и движењето нефункционалните кредити. Сепак, со оглед на неговото значење за вкупниот кредитен раст, реалниот раст на бруто домашниот производ претставува главна макроекономска варијабла за движењето на учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити¹⁸.

Во секторската распределба на нефункционалните кредити главното место го зафаќаат кредитите на корпоративните клиенти, чие учество расте. Така, на крајот од 2009 година, нивното учество во вкупните нефункционални кредити изнесуваше околу 65%, а на крајот од 2016 година тоа достигна 82,13%. Во рамки на нефункционалните кредити на корпоративниот сектор, најголем дел отпаѓа на кредитите одобрени на претпријатија од услужните дејности, по што следат кредитите одобрени на претпријатијата од индустријата. Со оглед на карактеристиките на корпоративното кредитирање, очекувано е субјективните фактори да имаат поголемо значење при кредитирањето на корпоративниот сектор. Ова првенствено се однесува на разликите во природот на одделните банки при оценката на критериумите за кредитната способност на поединечните клиенти, разликите во оценките на одреден проект или активност којашто банката ја кредитира и разликите во склоноста за преземање кредитен ризик што банките ги имаат вградено во своите кредитни политики. Оттука, вообичаено идиосинкратичните фактори имаат поголема улога и значење за движењето на нефункционалните кредити и нивното учество во вкупните кредити за кредитирањето на корпоративниот сектор. Посебно важен фактор поврзан со работењето на претпријатијата претставува квалитетот на нивното (корпоративно) управување и нивната сопственичка структура. Овој фактор посебно доаѓа до израз кога појавата на нефункционалните кредити е последица на волонтаристички одлуки кај кредитокорисникот или понекогаш и на неетичко однесување од страна на раководството или сопствениците на некој корпоративен клиент. Ваквите настани често се надвор од можноста за проекција или контрола и во суштина, ја загрозуваат премисата за претпоставката дека деловниот субјект непрекинато ќе работи во догледна иднина (англ. „going concern“), на која е втемелен и системот на современото финансиско известување и изработката на финансиските извештаи¹⁹.

Од друга страна, критериумите за оценка на кредитната способност на физичките лица се попрецизно определени во актите на банките (на пр. прецизно дефинирани показатели за нивото на задолженост). Евентуалното одобрување кредити на клиенти физички лица коишто не ги исполнуваат поставените објективни фактори²⁰ повеќе е исклучок отколку правило, за што, пак, се бара јасно утврдена постапка на одлучување, евидентирање и следење на кредитите. Покрај тоа,

¹⁸ Народната банка располага со интерни анализи за определување на детерминантите на учеството на нефункционалните кредити во вкупните кредити, вклучително за корпоративниот сектор и за населението. Повеќе детали кај Васков (2017) „Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Macedonian banking system - panel data analysis“, анализа која што е во процес на објавување.

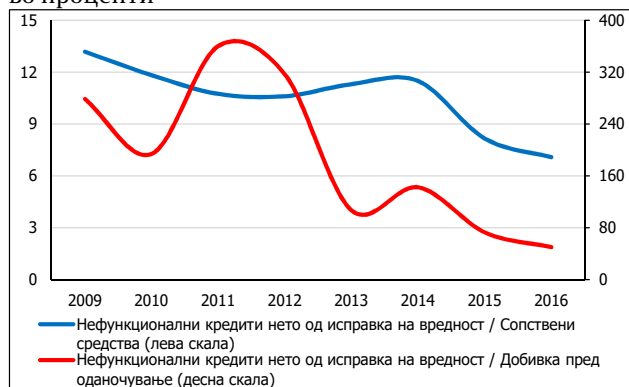
¹⁹ Повеќе детали за оваа претпоставка можат да се видат во рамката на меѓународните стандарди за финансиско известување.

²⁰ Најчест пример е соодносот меѓу отплатата на кредитот и доходот што го остварува физичкото лице.

кредитирањето на населението се карактеризира со помали износи и повисока дисперзираност на кредитите и главно претставува „помладо“ кредитно портфолио, во споредба со портфолиото на претпријатијата. За илустрација, некои корпоративни кредити што имаат нефункционален статус потекнуваат уште од раните транзициските години, додека кредитирањето на населението почна да се формира по 2005 година, особено во периодот на побрз кредитен раст (2006-2008 година). Оттука, кај кредитирањето на населението, значењето на идиосинкратичните фактори при оценка на кредитната способност и движењето на нефункционалните кредити е малку послабо изразено, со што се чини дека транзицијата на ваквите кредити од редовен кон нефункционален статус е под поголемо влијание на општите економски движења, а посебно од состојбите и движењата на пазарот на труд. Така, намалувањето на стапката на невработеност и растот на расположливиот доход на населението претставуваат исклучително важен фактор за отсуството на поголемо остварување на кредитниот ризик кај населението и раст на нефункционалните кредити. Според ова, во периодот од 2009 година до 2015 година, учеството на нефункционалните кредити на населението во вкупните нефункционални кредити на банките се намали од 35% на 20%, а на крајот од 2016 година, по спроведените задолжителни отписи, изнесува 17,9%. Исто така, учеството на нефункционалните кредити на домаќинствата во вкупните кредити на домаќинствата е ниско (на крајот на 2016 година изнесува 2,6% по извршените отписи, додека во 2009 година изнесуваше околу 8%). Повеќе од половината од овие нефункционални кредити се потрошувачки кредити, а околу една четвртина се кредити одобрени за платежни цели²¹.

Постоечкиот обем на нефункционалните кредити на банките не претставува значителен ризик за стабилноста на банкарскиот систем, поради релативно високата покриеност со исправка на вредноста. Заклучно со првата половина на 2014 година, повеќе од половината нефункционални кредити беа во целост покриени со издвоена исправка на вредноста, додека кредитите коишто се покриени под 50% од нивниот бруто-износ со соодветна исправка на вредноста, учествуваа со 14,7%. Релативно идентична е состојбата и на крајот од 2016 година, при што 48% од нефункционалните кредити се покриени во целост со исправка на вредноста, со што потенцијално во идниот период може да бидат предмет на отпис согласно со регулаторната мерка. Од друга страна, учеството на нефункционалните кредити

Графикон бр. 3
Показатели за нефункционалните кредити на банките
во проценти

Извор: Народната банка, врз основа на податоците доставени од страна на банките

²¹ Како кредити за платежни цели се сметаат искористените одобрени пречекорувања на трансакциските сметки и кредитните картички на физичките лица.

што се покриени под 50% со исправка на вредноста е околу 13,9%, што покажува дека банките не извршиле забележителни промени во начинот на кој ги оценуваат можните наплати од нефункционалните кредити на крајот на 2016 година. Учеството на делот од нефункционалните кредити што не е покриен со исправка на вредноста во сопствените средства на банките постојано бележи намалување во периодот по глобалната економска криза. На крајот од 2016 година, износот на нефункционалните кредити што не е покриен со соодветната исправка на вредноста изнесува 7,1% од сопствените средства. Нивното евентуално целосно покривање со исправка на вредноста би значело апсорпција на околу една половина од износот на прикажаната добивка по оданочување во 2016 година, а ефектот врз адекватноста на капиталот би бил незначителен.

По глобалната криза и последиците врз банкарските системи, во ЕУ беа зајакнати стандардите за нефункционалните кредити. Заради разликите во дефинициите за неисполнување на обврските (англ. „default“) и следствено за нефункционалните кредити, меѓу постоечката домашна регулативна рамка и дефинициите што почнаа да се применуваат во Европската Унија²² од 2014 година, постои можност за евентуално зголемување на износот на нефункционалните кредити кај домашните банки, откако ќе се применат овие нови стандарди. Главната разлика во овие дефиниции што може да предизвика зголемување на обемот на нефункционалните кредити кај домашните банки е потребата да се дефинира нефункционалниот статус на ниво на одделен клиент (англ. „obligor level“). Практично, ова значи дека доколку некој клиент добие нефункционален статус со материјално значаен дел од својот долг кон некоја банка, сите билансни и/или вонбилансни изложености на банката кон тој клиент исто така треба да добијат нефункционален статус. Покрај ова, како фактор што може да предизвика зголемување на износот на нефункционалните кредити или да ја ограничи можноста за нивно намалување, претставуваат построгите барања што треба да ги исполни некоја изложеност за да не се смета повеќе како нефункционална. Имено, клиент со нефункционален статус може да го промени таквиот статус и да се врати повторно во т.н. „редовен статус“, доколку ги исполни своите достасани обврски врз основа на изложеностите кон банката, но и доколку продолжи редовно да ги отплаќа своите обврски во период од најмалку три месеци²³. Разликите се уште повеќе изразени во однос на дефинициите за нефункционално побарување коешто е реструктурирано, бидејќи во таков случај тоа не може да го „напушти“ нефункционалниот статус во период од најмалку една година.

²² Регулацијата бр. 575/2013, член 178 и документите на Европскиот банкарски орган (англ. European Banking Authority) насловени како „Final Report: Guidelines on the application of the definition of default under Article 178 of Regulation No 575/2013“, објавен на 28.9.2016 година и „Final draft Implementing Technical Standards: On Supervisory reporting on forbearance and non-performing exposures under article 99(4) of Regulation (EU) No 575/2013“, објавен на 24.7.2014 година.

²³ Ваквото решение е слично со барањата на регулативата во Република Македонија за класификација на активните билансни и вонбилансни позиции коишто беа во сила до 2008 година, според кое кредитите на еден комитент можат да се исклучат од категоријата на нефункционални кредити само доколку бидат наплатени сите достасани побарувања врз основа на тие кредити.

IV. ПРЕГЛЕД НА ПРЕЗЕМЕНИ АКТИВНОСТИ ЗА СПРАВУВАЊЕ СО НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ КРЕДИТИ

Законска регулатива

Во изминатите години беа донесени повеќе законски решенија, коишто иако примарно не се донесени заради справување со нефункционалните кредити, сепак содржат одредби со кои справувањето со нефункционалните кредити е олеснето, забрзано или поефикасно. Како поважни законски решенија можат да се издвојат:

- **Законот за извршувањето**, којшто помеѓу останатото, придонесе за поефикасно остварување на правата на банките како најголеми доверители, но и на граѓаните и другите правни лица и сите учесници во постапката пред извршител, преку надградување на системот за брзо и ефикасно спроведување на извршувањето и остварување на нивните права како доверители.

Заради забрзување на извршувањето и намалување на трошоците на постапката, во тек е проект за воспоставување електронска размена на документација помеѓу извршителите и банките (односно Народната банка), преку системот на КИБС;

- **Законот за договорен залог**, којшто го уредува начинот, условите и постапката за засновањето, постоењето, остварувањето и престанувањето на договорното заложно право врз подвижни предмети, хартии од вредност, побарувања и други права (рачен залог) и врз недвижности (хипотека);
- **Законот за нотаријатот**, којшто воспостави посебна институција – нотаријат како самостојна, независна јавна служба во која се вршат работи од видот на јавни овластувања врз основа на закон, по барање на граѓаните, државните органи, правните лица и други заинтересирани институции. Од аспект на банките, со користењето на услугите на нотарите се зголеми ефикасноста при воспоставувањето и остварувањето на нивното заложно право;
- **Законот за финансиска дисциплина**, со кој се уредува навременото исполнување на паричните обврски коишто произлегуваат од остварувањето деловни/комерцијални договори/трансакции, којшто иако не се однесува на кредитните работи на банките, сепак може да влијае врз ликвидноста на корпоративниот сектор, а оттука индиректно и врз квалитетот на кредитните портфолија на банките.

Од аспект на други системски решенија коишто одиграа улога во забрзувањето на постапките за остварување заложно право, но и на продажбата на преземен имот, а оттука и во самиот процес за справување со нефункционалните побарувања на

банките, треба да се истакне реформата на едношалтерскиот систем, како и постепеното воведување на електронските системи, како начин за комуникација помеѓу надлежните институции, со што значајно се скратија процедурите и роковите за постапување. Друга активност којашто е од особено значење е унапредувањето на катастарот и воспоставувањето Регистар на цени и закупници (за склучени трансакции со недвижен имот) во негови рамки. Од особено значење за банките ќе биде заокружувањето на долгорочниот проект на Катастарот за воспоставувањето систем за масовна проценка на вредноста на имотот во Република Македонија. Банките би имале полза не само при воспоставувањето нови кредити со клиенти коишто нудат имот како обезбедување, туку и при носењето одлука за присилна наплата на побарување врз основа на активирање на обезбедувањето.

Подзаконска регулатива

Особено влијание врз воспоставувањето ефикасна рамка за управување со нефункционалните кредити имаше и донесената подзаконска регулатива што е во надлежност на Народната банка. Така, преку измените во **Одлуката за сметководствениот и регулаторниот третман на преземените средства врз основа на ненаплатени побарувања** („Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/13) од март 2013 година, се овозможи пореално прикажување на вредноста на преземените средства во билансите на банките и создавање поголем мотив кај банките за побрза продажба на имотот преземен заради наплата на побарувањата. Исто така, се овозможи избегнување на цикличните промени во билансот на успех и прикажување приходи при преземање на средствата и следствено, искажување добивки или исплата на дивиденди. Со донесувањето на новата **Одлука за управување со кредитниот ризик** („Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/13, 157/13 и 223/15), којашто почна да се применува од 1 декември 2013 година, се пропишаа повеќе решенија со кои се промени дефиницијата на нефункционално побарување, третманот на обезбедувањето коешто може да се земе предвид при утврдувањето на исправката на вредноста/посебната резерва, промени во класификацијата на кредитните изложености на поединечна и на групна основа и промени во границите на исправката на вредноста/посебната резерва за секоја категорија на ризик. Со измените на оваа одлука кон крајот на 2015 година се предвиде обврска за банките да вршат отпис, односно да ги пренесат на вонбилансна евиденција, кредитните изложености коишто се целосно резервирани (издвоена е исправка на вредноста од 100%) најмалку две години, при што останува можноста за преземање натамошни активности за наплата на овие побарувања.

Останати активности

Во октомври 2016 година, Народната банка на Република Македонија изработи „Прашалник за активностите на банките за управување со нефункционалните побарувања“ којшто имаше за цел да ги сумира видувањата на банките за причините и евентуалните регулаторни/правни пречки или недостатоци, коишто влијаат врз донесувањето одлуки за „решавање“ на нефункционалните кредитни

изложености, како и на причините за бавното решавање на овие изложености. Прашалникот беше структуриран во неколку сегменти од управувањето со нефункционалните кредити и регулативата којашто има непосредно влијание врз овој процес. Одговорите добиени од страна на банките соодветно се земени предвид при конструирањето на мерките и активностите коишто се предлагаат за овозможување подобрување на управувањето со нефункционалните кредити.

V. АКТИВНОСТИ И МЕРКИ ШТО БИ ОВОЗМОЖИЛЕ ПОДОБРУВАЊЕ НА УПРАВУВАЊЕТО СО НЕФУНКЦИОНАЛНИТЕ КРЕДИТИ

Управувањето со нефункционалните кредити не би било изводливо доколку не постои макроекономска стабилност и водење здрави политики коишто се основа за стабилен и предвидлив вкупен амбиент за работење на банките и на другите економски субјекти. Покрај макроекономските предуслови, особено важна улога имаат и остварувањата на корпоративниот сектор, квалитетот на управувањето со компаниите, но и начинот на кој банките ја вршат оценката на кредитната способност на своите клиенти. Поради ова, каква било реформа во правниот или даночниот систем, или воопшто во пошироката регулаторна рамка, самата по себе не би довела до позитивни резултати во справувањето со нефункционалните кредити, доколку постојат слабости во кредитниот процес и несоодветно управување со ризиците од страна на банките и, исто така, доколку тие слабости не се навремено и ефикасно воочени од страна на надлежниот супервизорски орган. Усогласеноста на општата правна и регулаторната рамка, функционалноста на правниот систем, јасната даночна регулатива и степенот на развиеноста и функционалноста на пазарните сегменти претставуваат сфери коишто можат да придонесат кон подобро управување со нефункционалните кредити. Но, тие не можат да претставуваат замена за квалитетното управување и работење и зголемувањето на капацитетот на финансиските институции, но и на должниците од корпоративниот сектор.

Оттука, особено битен сегмент е правната сигурност и довербата во правниот систем, коишто најмногу доаѓаат до израз преку ефикасното судство и ефикасното извршување на судските одлуки. Основна претпоставка за успешно деловно работење е очекувањето дека страните во договорните односи ќе ги исполнат преземените обврски. На тој начин, деловните субјекти може да ги приспособат своите очекувања и планирања на нивните идни инвестициски активности. Оттука, потребен е постојан процес на подобрување на ефикасноста на работата на судовите, како и постојано усогласување на законодавството со практиката, со што би се утврдиле и би се намалиле пазарните фрикции.

Активностите и мерките коишто се предлагаат заради подобрување на управувањето со нефункционалните кредити на банките, независно дали се однесуваат на конкретни активности или иницијативи за идна соработка помеѓу надлежните институции, се засновани на **принципот за некористење на јавните финансиски ресурси**, односно средствата од државниот буџет на Република Македонија, за таква намена. Сите активности и мерки коишто се преземале во

минатото и оние коишто би се презеле како последица на овој документ, не го заменуваат фактот дека секогаш **крајната одговорност и последиците од појавата, обемот и промената на нефункционалните кредити треба да паднат на товар на оние субјекти коишто донесле одлука за одобрување на кредитот, т.е. банките.** Република Македонија, по нејзиното осамостојување, овозможи приватизација на банкарскиот сектор и предуслови за слободен влез на странски капитал во банкарскиот систем, без мешање во сопственоста, управувањето и носењето одлуки за кредитирањето. Нејзиното инволвирање во преземањето на „лошото“ кредитно портфолио на банките би поттикнало т.н. пад на моралот во работењето на финансиските институции и би создало основа за формирање очекувања кај јавноста, вклучително и кај сопствениците и управувачките структури на банките, за понатамошен државен интервенционизам за социјализација на приватните загуби.

I. Активности за подобрување на квалитетот на финансиското известување и корпоративното управување на компаниите, како и за усогласена примена на даночната регулатива

1. Министерството за финансии и Управата за јавни приходи ќе покренат активности за подигање на транспарентноста и за расчистување на сите дилеми кај пазарните учесници околу даночниот третман на трансакциите со побарувања. Со тоа би се овозможила соодветна примена на даночната регулатива при прометот со нефункционалните побарувања, во поглед на оданочувањето на капиталната добивка и даночниот третман на т.н. „траен отпис“, како и при оданочувањето со данокот на добивка и/или третманот на оданочувањето при преземањето на обезбедувањето во форма на недвижен имот од страна на доверителите.
2. Министерството за финансии, Комисијата за хартии од вредност и Македонската берза АД Скопје ќе покренат активности за подобрување на корпоративното управување и на квалитетот на финансиското известување на компаниите, при што ќе се преземат мерки за усогласена објава на финансиските извештаи, подобрување во корпоративното управување и обелоденување финансиски и нефинансиски информации.

II. Регулаторни измени и иницијативи за понатамошно подобрување на управувањето со нефункционалните кредити

3. Народната банка на Република Македонија да изврши анализа на можноста и потребата за регулирање на условите, начинот и постапката за извршување на пазарните трансакции со побарувања, вклучително и нефункционалните побарувања, независно дали се во форма на отстапување заради наплата или траен пренос/продажба (меѓу банките или со и меѓу некои трети лица). Оваа активност би можела да биде во форма на експлицитно барање за банките во интерните акти детално да го разработат процесот на продажбата/трајниот пренос или привремениот пренос заради наплата на побарувањата на други

ентитети, независно дали се однесува на поединечно побарување или на портфолио од побарувања, вклучително и правото на присилна наплата на побарувањата. Исто така, во интерните акти банките би ги предвиделе и сите други аспекти поврзани со вакви трансакции, како на пример сметководствениот третман на главницата на пренесените побарувања и нивната исправка на вредноста, обелоденувањата во финансиските извештаи, известувањето за спроведена продажба, пријавувањето во кредитниот регистар, обврските за почитување на прописите поврзани со заштита на правата на кредитокорисниците (пр. потрошувачки права, лични податоци, банкарска тајна), надлежностите за одлучување за одделни трансакции и слично.

Доколку со анализата се утврди потреба од соодветна правна основа, материјата за трансфер на побарувањата би можела да се регулира и со соодветен подзаконски акт донесен од страна на надлежна институција, којшто би се однесувал на сите субјекти што би можеле да се јават како потенцијални продавачи и/или купувачи на побарувања. Примери за вакви акти постојат во некои земји од регионот на Југоисточна Европа.

4. Народната банка ќе ја преиспита потребата за промена на одредбите во рамки на регулативата за управување со кредитниот ризик за сметководствениот отпис на побарувањата *vis-a-vis* отпуштањето долг, за да овозможи нивно подеднакво разбирање и примена, односно за да се овозможи поголем обем на редовни отписи на ненаплатените побарувања на банките. Исто така, ќе се направат измени и за целосно транспонирање на дефиницијата за наисполнување на обврските (англ. „default“) од соодветната регулатива на Европската Унија, одредбите за реструктурираните побарувања и нивниот регулаторен третман.
5. Народната банка ќе пристапи кон анализа на можноста за изменување и дополнување на Одлуката за содржината и начинот на функционирање на кредитниот регистар со цел да се овозможи соодветно пријавување на откупеното побарување од страна на трето лице (пр. друштво за откуп на побарувања) или во негово име пријавувањето да го врши банката продавач (отстапувач), како посебна ставка во кредитниот регистар.
6. Министерството за финансии и Народната банка на Република Македонија ќе покренат соодветна законска измена, на пример во Законот за банките (во делот XI. Банкарска тајна), а потоа и во Одлуката за објавување извештаи и податоци од страна на банката, со цел да се воведат обврска за банките со одредена динамика (на пример еднаш годишно) да ги објавуваат имињата на десетте најголеми должници правни лица, коишто имаат или стекнале нефункционален статус во соодветниот период (на пример во изминатата година). Покрај називот на должникот, да бидат објавени и неговите крајни сопственици. Ваквата транспарентност би требало да ја подигне дисциплината кај кредитокорисниците на банките.

7. Министерството за правда во соработка со Министерството за финансии и Народната банка да ги унапреди решенијата на Законот за извршување и Законот за нотаријатот коишто се применуваат од 1 јануари 2017 година. Потребата од подобрување на соодветните одредби од овие законски решенија произлегуваат од реакциите и забелешките од неколку засегнати страни (Здружението за банкарство при Стопанската комора на Македонија, Организацијата на работодавачите, Нотарската комора и сл.) за ограничувачките фактори од новите закони. Како конкретни забелешки може да се издвојат: зголемените трошоци на учесниците во постапките, неможноста компаниите да ги користат своите интерни правни капацитети за сметка на задолжителното ангажирање адвокати во постапките пред нотар и извршител под утврдени услови, извршувањето врз основа на лист за предбележување, проблемите со извршувањето врз прирастоците и припадоците на заложенитот имот коишто не се впишани во имотниот лист на должникот и др. Исто така, би можело да се размисли и за рационализација на надлежностите и постапките, првенствено поради преклопувањето на одредбите околу реализацијата на заложното право, со два посебни закони (Законот за извршување и Законот за договорен залог).

Во однос на Законот за извршување, Министерството за правда ќе ја испита можноста за отстранување на административното ограничување на цената под која не може да се продаваат недвижностите при јавните наддавања во постапките за извршување, како и на бројот на наддавања коишто можат да се спроведуваат.

8. Министерството за економија ќе изврши анализа на можностите за посеопфатна примена или изменување на Законот за стечај, заради усогласување со најдобрите практики од оваа област, особено имајќи предвид дека проектот за „Зајакнување на административните капацитети за имплементација на законската рамка за стечај и ликвидација на трговските друштва“, финансиран со средства од ИПА, е во завршна фаза. Исто така, потребно е да се зголемат напорите за активна примена на регулативата за вонсудско спогодување помеѓу должникот и неговите доверители (пр. билатерално вонсудско спогодување или колективно реструктурирање на побарување од должник од страна на повеќе банки преку меѓусебен аранжман). Сепак, за ваков заеднички пристап кон должник во вонсудска постапка, потребна е култура на доверба и соработка помеѓу доверителите, којашто не може да се стекне и да се надградува на краток рок.
9. Министерството за правда и другите надлежни институции да ја преиспитаат законската рамка и подзаконските акти од областа на процената. Како појдовна основа на овие промени, потребно е целосно прифаќање и доследна примена, како на меѓународните стандарди за процена, така и на Европските стандарди

за процена²⁴, вклучително и на методолошките насоки за процена на различните имоти и случаите кога се користат процените. Ова би значело преиспитување на постоечкото законско решение за проценките, особено во делот на создавање методологии за проценки на категории на имот, случаите кога се прави проценка и усогласеност со меѓународните и европските стандарди од оваа област²⁵. Воедно, за да се почитува принципот на независност при вршењето на процените, да се постави експлицитно барање службите или вработените во банките надлежни за процената, при процесот на проценка да бидат независни од деловните активности на организацискиот дел во банката за чија цел се вршат процените (пример од одобрувањето кредити, наплатата преку преземање на имот или последователната продажба на преземените средства поради ненаплатени побарувања²⁶).

10. Со цел да се олесни процесот на отуѓување на преземениот недвижен имот од страна на банките поради ненаплатени побарувања и заради обезбедување соодветна расположливост на информациите за потенцијалните инвеститори, ќе се воспостави посебен регистар на имотите во сопственост на банките коишто се преземени и се предмет на продажба. Доколку се оцени за потребно, во регистарот би можело да учествуваат и други субјекти, коишто имаат стекнато недвижен имот при наплата на побарувањата. Овој посеопфатен регистар би

²⁴ Советот за меѓународните стандарди за проценување на вредноста е независна, непрофитна организација којашто создава и обезбедува примена на универзално прифатени стандарди за проценување на вредноста. Оваа организација ги има објавено Меѓународните стандарди за проценување на вредноста (англ. International Valuation Standards достапни на <https://www.ivsc.org/standards/international-valuation-standards>), коишто содржат процедури за спроведување на процената (вреднувањата) со користење општо признаени концепти и принципи и помошни насоки за усогласена примена на наведените принципи. Европските стандарди за проценка (EVS-20092012 Blue Book) се објавени од страна на Паневропското здружение на професионални тела од областа на проценките од 35 европски земји. Последното, осмо издание на овие стандарди се објавени во мај 2016 година и помеѓу останатото содржат и водич за вршење на проценките за целите на кредитирањето – EVGN 2 Valuation for lending purposes (достапни на: <http://www.tegova.org/en/p4912ae3909e49>).

²⁵ Во Република Македонија, согласно со Законот за процена и важечката Методологија за процена на пазарната вредност на недвижниот имот, процената во целост се заснова врз примена на трошочен пристап (англ. „Cost approach“) за процена на вредноста на недвижностите, и тоа преку административно определување на параметрите што се користат во овој пристап во Методологијата. Поточно, согласно со оваа методологија, пазарната вредност на недвижниот имот се утврдува во пресметковни бодови по м² функционална површина за зградите и другите градежни објекти и по м² површина за земјишта, во зависност од видот на имотот и според основни дополнителни елементи наведени во методологијата. Основните елементи за утврдување на пазарната вредност на градежните објекти се: вид на градба, меѓукатна конструкција, кровна конструкција, вид на инсталации, лифт, подна подлога, санитарии, фасадна столарија (прозорци), врати, фасада, изолација и ексклузивност. Збирот на пресметковните бодови за секој од основните елементи ја претставува градежната вредност на која се пресметува амортизација, и тоа до десет години старост на објектот 0%, а над десет години по 0,5% годишно од градежната вредност. Дополнителните елементи според кои се утврдува пазарната вредност на градежните објекти се: катноста на објектот, микролокацијата, макролокацијата и привлечноста на објектот, процент на искористеност и степен на посетеност, коишто со пресметување на секој критериум се додаваат на градежната вредност и ја претставуваат пазарната вредност. Вредноста на пресметковните бодови е определена во Методологијата.

²⁶ Постоечкото решение во Република Македонија коешто подразбира дека банките можат преку свои вработени коишто имаат соодветно овластување (т.е. лиценца за проценители) да вршат проценка во случаи кога самите се договорна страна во трансакциите (како при кредитни работи, така и при продажба на преземениот имот), е во согласност со ставот на Европскиот супервизорски орган во поглед на можноста овластен проценител да биде вработен во банката (соодветниот став на ЕБА е достапен на: https://www.eba.europa.eu/single-rule-book-qa/-/qna/view/publicId/2014_1056), под услов тој покрај квалификациите, да поседува и независност при спроведувањето на проценките од кредитната функција на банката.

можело да содржи и податоци за имотите коишто се на продажба во постапка за извршување и би можела да го води Агенцијата за катастар на недвижности.

III. Супервизија и супервизорски надзор на управувањето со нефункционалните кредити на банките

11. Народната банка во рамките на својата супервизорска функција ќе врши контроли на интерниот капацитет на банките за справување со нефункционалните кредити и специфичните фактори коишто влијаат врз нивото на нефункционалните кредити кај секоја банка. Контролите ќе се однесуваат на целиот процес што го применила банката, од одобрувањето на кредитот, следењето на кредитот и мерките поврзани со решавањето на нефункционалниот кредит. Квалитативната супервизорска оценка на актите на банките и нивното спроведување и натаму ќе бидат во фокусот на супервизорските контроли на Народната банка, при оценка на системот на банките за управување со кредитниот ризик.
12. За да се спречат ризиците од можно неетичко однесување на клиентот, потребно е унапредување на рамката за корпоративното управување пред сè кај клиентите на банките правни лица, но и кај самите банки. Народната банка ќе донесе нова Одлука за примена на правилата за добро корпоративно управување во банка, со која ќе се унапредат надлежностите и одговорностите на органите на банката, внатрешните контролни механизми, но истовремено ќе се даде поголемо значење на т.н. етички кодекс и кодекс за корпоративно управување. Во рамките на овие кодекси, помеѓу останатото, ќе се бара банките да применуваат професионални стандарди и етички норми во работењето, да дефинираат прифатливо и неприфатливо однесување на своите вработени лица и да поддржуваат т.н. заштитено пријавување од укажувачи (англ. „whistle blowers“). Од особена важност е банките да имаат воспоставено механизми преку кои ќе можат покрај кредитоспособноста и природата/карактеристиките на деловниот потфат на својот клиент да го познаваат неговиот карактер, односно да бидат во можност да го следат и да го оценуваат системот за корпоративното управување на клиентот. На овој начин би можело да се намалат ризиците од неетичко однесување на клиентите, злоупотреба на документацијата и невистинитото обелоденување информации.

IV. Активности за развој на пазарот за нефункционални побарувања

13. Министерството за финансии и Комисијата за хартии од вредност ќе ја разгледаат можноста за спроведување на директивата на Европската Унија што се однесува на т.н. алтернативни инвестициски фондови и соодветните дополнителни регулативи од оваа сфера. Во поглед на вршењето трансакции со побарувања коишто се обезбедени (првенствено со недвижен имот) или трансакции каде што како предмет на продажба ќе биде веќе преземен имот од постапка за наплата, како опција што би можела да профункционира е основањето приватни инвестициски фондови, пред сè поради фактот што

немаат својство на правно лице, па поради тоа произлегуваат и одредени даночни погодности. Постојната регулатива во Република Македонија не дозволува основање приватни инвестициски фондови преку непарични вложувања на инвеститорите и дава можност за основање само на отворени приватни фондови, а не и на затворени приватни фондови. Преку спроведување на наведената директива би се збогатиле правните основи за функционирање на вакви ентитети. Исто така, преку измени во регулативата за издавање хартии од вредност, може да се воведат можност за одредени форми на инвестициски фондови што немаат својство на правно лица (како што се приватните фондови) да можат да издаваат должнички хартии од вредност. Ова би било чекор кон спроведувањето на постапка на т.н. секјуритизација на каков било имот во Република Македонија, бидејќи токму ваквите институции во нашиот систем би можеле да ја одиграат улогата на т.н. „ентитети за специјална намена“ (англ. special purpose entities), без кои всушност не може ни да се одвива процесот на секјуритизација.